

AINEISTOT AVOIMESTI SAATAVIKSI – MUTTA MITEN?

Toiveena on, että tutkittu tieto olisi mahdollisimman helposti ja nopeasti kaikkien käytettävissä. Tämä tarkoittaa myös tutkimuksessa tuotettujen aineistojen ja datan jakamista toisille tutkijoille sekä yhteiskunnassa päättäjille ja ihan kaikille kiinnostuneille. Aineistojen avoin saatavuus ei ole kuitenkaan helppoa eikä yksinkertaista. Siihen liittyy haastavia teknisiä, eettisiä ja juridisia kysymyksiä. Suomalainen tutkimusyhteisö kokoontui pohtimaan näitä kysymyksiä Avoimen tieteen kevätpäiville Tampereelle 14.5.2019.

Aineistojen avoimen saatavuuden juridiset kysymykset mietityttävät organisaatioita, rahoittajia ja tietysti tutkijoita. Kysymysten ytimessä on pohdinta, kenellä on oikeus hyötyä tutkimusaineistosta, kuka oikeuksista päättää ja kuka on vastuussa aineistojen saatavuuden ylläpitämisestä. Tutkimusaineistojen omistajuus on vaikeasti määriteltävä kysymys: onko kyse tutkijan vai organisaation omistajuudesta? Ja toisaalta, jos aineistoa on kerätty suurella joukolla pitkäjänteisessä tutkimuksessa, omistajuuskysymykset mutkistuvat entisestään. Omistajuus voi olla merkittävää yksittäiselle tutkijalle omaa urapolkua suunnitellessa tai organisaatiolle arvokasta omaisuutta.

Mahdollisimman aikainen sopiminen on tärkeä osa näiden kysymysten ratkaisua. Kevätpäivillä yksi avoimien aineistojen työryhmistä kertoi, miten lisenssien laaja käyttö selkeyttäisi aineistojen avointa saatavuutta. Työryhmä on antanut suosituksen organisaatioille, miten ja missä tutkijan työn eri vaiheissa olisi erityistä tarvetta sopimiselle ja tuelle myös lisensoimisen mahdollistamiseksi.

Keskeisiä eettisiä kysymyksiä aineistojen avoimelle saatavuudelle nousee tietosuojan ja suostumuksen pyytämisen myötä. Uudet lainsäädännöt (esim. GDPR, PSI-direktiivi ja tietosuojalaki) linjaavat uusia veloitteita tutkijoille ja tutkimusorganisaatioille. Näiden noudattaminen ei kuitenkaan ole aina yksiselitteistä. Kevätpäivillä pohdittiinkin lainsäädännön syvempää eettistä tahtotilaa ja sitä, mikä on tutkimuksen eettisen toteutumisen kan-

nalta erityisen oleellista. Laki asettaa usein eettisen minimitasen ja vastuullinen tutkimus vaatii tiukempia tulkintoja. Toinen avoimien aineistojen työryhmä esittelikin täydentävän ohjeen arkaluonteisia ja luottamuksellisia tietoja sisältävän datan hallinnan suunnitteluun.

Erityisiä kysymyksiä pohdittiin SOME-datan keräämisestä. SOME-tutkimusta pohtivat panelistit korostivat tutkijan vastuuta arvioida tutkitavalle mahdollisesti kohdistuvaa haittaa ja riskiä sekä tutkimuksen yhteiskunnallista merkitystä toisiaan peilaavina kysymyksinä. Perinteiset suostumuksen muodot eivät ehkä ole enää mahdollisia uudenlaisissa tutkimusaineiston keruutavoissa, mutta peruseriaatteet eivät ole muuttuneet.

Aineistojen avoin saatavuus tarvitsee tuekseen myös teknisiä ratkaisuja. Aineistojen tulee olla löydettäviä, saavutettavia, yhteentoimivia ja uudelleenkäytettäviä – näitä vaatimuksia kuvataan usein yhdessä FAIR-periaatteina. EU-tasolla ja kansallisesti on kehitetty alustoja ja toimintamalleja, jotka mahdollistavat tutkijalle aineistonsa avoimeksi saattamisen. Työkalut ovat jo hyvällä mallilla esim. Fairdata.fi-sivustolla. Seuraava vaihe on luoda toimivat mallit, joilla tutkijoita tuetaan toteuttamaan aineistojen avoin saatavuus mahdollisimman helposti.

Kevätpäivät keräsivät ennätysellisen osallistujajoukon aktiivisia tutkimusyhteisön toimijoita, jotka toivat keskusteluun laaja-alaista osaamista. Näiden kysymysten ratkominen jatkuu nyt Avoimen tieteen koordinaatiossa toimivien asian tuntijaryhmien piirissä aina syyspäiviin asti, joita vietetään Helsingissä Hankenilla 25.–26.11.2019. Lisätietoja: avointiede.fi.

Avoimen tieteen koordinaatio – Tieteellisten seurain valtuuskunta